

Om het spel of om de knikkers?

Hoe kan een rationeel handelend individu op hetzelfde tijdstip zowel een verzekering afsluiten, en dus voor zekerheid kiezen, als een weddenschap aangaan, en dus risico prefereren? Het gedrag van zo'n individu lijkt iets irrationeels te hebben. Hij zondigt tegen het postulaat van de consistente voorkeursordering en zet zo de hele prijstheorie op zijn kop. Nog gekker is het voor de „homo economicus” deel te nemen aan een spel als bij voorbeeld roulette dat 37 keuzemogelijkheden kent en op het winnende nummer slechts 36 maal de inzet uitbetaalt. Dat is vechten tegen de wet van de grote getallen: een bij voorbaat verloren zaak.

Het zondigen tegen de beginselen van de rationaliteit blijkt in de praktijk geen beletsel om in ruime mate en op vele manieren aan gok- en kansspelen deel te nemen. Aan roulette tafels en speelautomaten, door het invullen van toto- en lottoformulieren, maar ook, zoals De Kam in zijn column van deze week opmerkt, door de belasting te ontduiken en door investeringsbeslissingen te nemen wordt gespeeld met onzekerheid en het lot. In dit nummer van *ESB* wordt een deel van de „gok”-markt behandeld en wel het segment van de legale, geïnstitutionaliseerde kansspel- en gokmarkt. Vertegenwoordigers van de Staatsloterij, de casino's, de paarden-totalisator, de toto en lotto, en de speelautomatenbranche geven een beschrijving van de ontwikkelingen in hun sector. Twee elementen lopen als een rode draad door de artikelen heen: de ontwikkeling van de omzet en het belang dat de overheid hierbij heeft.

Bijna elke organisatie heeft sinds de oprichting aanzienlijke omzetstijgingen boekt. Niet zonder trots melden Rozijn en Weeda dat de Staatsloterij tussen 1964 en 1974 de jaaromzet met 1.300% zag toenemen. Ook de organisaties van casinospelen en paardentotalisator blijken sinds hun oprichting, hoewel minder spectaculair, te zijn gegroeid. Wel zijn er onderlinge verschillen tussen de branches met betrekking tot de ontwikkeling van de omzet en het marktaandeel. Terwijl de Staatsloterij en de casino's gunstige perspectieven lijken te hebben, is de paardentotalisator, figuurlijk gesproken althans, in de versukkeling geraakt. Ook de voetbaltoto verliest, zoals Schubert in zijn artikel duidelijk maakt, langzaam terrein. Daar wordt zelfs gesproken over „structurele problemen”. Blijkbaar zijn er factoren die verschillend op de onderscheiden deelmarkten van de kansspel- en gokmarkt hebben ingewerkt.

Amerikaanse onderzoeken lijken de verschillen tussen deelmarkten te bevestigen 1). Een aanknopingspunt wordt gezocht in de uiteenlopende psychologische kenmerken van de spelen. Enerzijds zijn er spelen waarvan het spelmotief „money making” is. Voorbeelden zijn loterijen, lotto's en alle vormen van illegaal gokken. Anderzijds zijn er vormen van spelen waarbij „having a good time” het doorslaggevende motief voor deelname is. Bij de eerste soort spelen (de „money makers”) zou introductie en popularisatie van het ene spel ook de belangstelling voor verwante spelsoorten vergroten. De „algemene goklust” wordt immers aangewakkerd, waarbij het de gokker om het even is aan welke spelsoort hij deelneemt. Er is dus sprake van complementaire produkten. Bij de tweede soort spelen (de amusementsspelen) zou daarentegen sprake zijn van onderlinge substitutie.

De relevantie van dit onderscheid voor de Nederlandse situatie lijkt gering. Welk motief overheerst bij voorbeeld bij spelers in de paarden- of voetbaltoto? Meestal zal een combinatie van goklust en amusement voorkomen. Ook de feitelijke ontwikkelingen ondersteunen deze verdeling in deelmarkten niet. De introductie van de Algemene Loterij Nederland in 1970 trok niet alleen nieuwe spelers aan, maar zwakte ook de groei van de Staatsloterij af. Iets soortgelijks

gebeurde bij de invoering van de lotto in 1974. Omgekeerd kenden amusementsspelen als roulette en gokken op paarden beide een positieve ontwikkeling. Wel lijkt het waarschijnlijk dat, afhankelijk van het overheersende spelmotief, de prijselasticiteit van het spel verschilt. Een spel waarbij de goklust overheerst ondervindt, mede door de strakke overheidsregulering, weinig concurrentie. Een amusementspel zal daarentegen behalve met de directe spelconcurrenten ook met andere vormen van vermaak (bioscoop, theaterbezoek enz.) moeten concurreren.

Misschien is een bruikbaar onderscheid dat tussen volkomen en onvolkomen markten. Op volkomen markten hebben de deelnemers gelijke kansen en is er geen sprake van voorsprong ten gevolge van deskundigheid of voorkennis (Lotto, Staatsloterij). Op de onvolkomen markten kan de speler zijn geluk „afdwingen”. Verschillen in kennis van zaken en handigheid spelen een rol bij het uiteindelijke resultaat (paarden- en voetbaltoto). Niet-deskundigen zullen minder aan deze spelvormen deelnemen vanwege de achterstand die zij hebben ten opzichte van de experts. Zij hebben een grotere kans op positief spelresultaat op de volkomen markten.

Juist de onvolkomen-marktsegmenten, de paarden- en de voetbaltoto, kennen een ongunstige ontwikkeling. Oorzaken zouden, volgens de veronderstelde tweedeling, moeten worden gezocht in de afname van de deskundigheid (of interesse) in de betrokken sport, waardoor een verschuiving plaatsvindt van deelnemers van onvolkomen naar volkomen markten. Schubert wijst in zijn artikel over de Toto en Lotto inderdaad op de verminderde belangstelling voor het voetbal als oorzaak van het teruglopen van de belangstelling voor de voetbaltoto. De teneur van Bergs artikel over de paardentotalisator zou zelfs op het bestaan van een vicieuze cirkel kunnen duiden: de daling van de opbrengsten uit weddenschappen brengt de draf- en rensport in gevaar, waardoor de belangstelling voor deze sport afneemt, het aantal weddenschappen verder daalt enz.

Over één aspect zijn de auteurs van de artikelen het roerend eens: de overheid spint garen bij een florerende kansspel- en gokmarkt. Organisaties op dit terrein zijn immers gehouden met de hun toevloeiende financiële middelen een „algemeen belang” te dienen (vergelijk het artikel van Gallast in dit nummer). Zo worden activiteiten op het gebied van de sport, cultuur en volksgezondheid gefinancierd die anders wellicht voor rekening van de overheid waren gekomen. Bovendien vloeit een aanzienlijk deel van de opbrengsten van de kansspel- en gokorganisaties direct in de vorm van afdrachten aan de overheid toe. Grevenstuk en Visser schatten in hun artikel over de casino's dat 56% van het totaal van de uitgaven van de casino's bij de overheid terecht komt. Ten slotte organiseert de overheid zelf een kansspel (de Staatsloterij), waarvan de baten aan de algemene middelen worden toegevoegd.

In de Verenigde Staten proberen steeds meer staten hun begrotingstekorten door middel van loterijen te financieren. Door mee te doen in de loterij kan men helpen de belasting te verlagen. In Nederland gokt men nog op belastingverhoging. Beseft men dat ook daarmee hoog spel wordt gespeeld?

H. Kamps

1) M. Kallick-Kaufmann, *The Journal of Social Issues*, 1979, jaargang 35, nr. 3, blz. 7 e.v.